

תוכן העניינים

7	הקדמה
	קול קורא
11	ניר מן – מאה שנים ללא יד וזכר
	שער ראשון – זירת משטרת המנדט
	שמואל גילר – ההתנקשות בחיי הקצין תאופיק
35	בק אל-סעיד: טעות גורלית
	גד קרויזר – משטרה קולוניאלית אזרחית או משטרה
57	קולוניאלית בעלת מאפיינים חצי-צבאיים?
	ריקה יצחקי-הראל – חיל הנוטרים ומשטרת היישובים
99	העבריים בשנים 1936-1945
	אורי קוסובסקי – חיל הספר של עבר-הירדן בגבול
136	הצפון בשנים 1944-1948
	שער שני – משטרת ישראל בראשיתה
	שלומי שטרית – 'הידיד שנשכח': הצעת אדוארדס
169	להקמת המשטרה במדינה היהודית
	משה ארנוולד ונרי אראלי – בריטים שסייעו ליהודי
191	ירושלים במלחמת העצמאות
	שלמה נגר – משטרת ירושלים בתקופת המעבר משלטון
233	המנדט למדינת ישראל בשנים 1947-1948
	שער שלישי – במערכה לתקומה
	יהודית רייפן-רוני – סיפורה של פלוגת 'סולל בונה' 745:
271	הפלוגה העברית הראשונה בצבא הבריטי
303	בני גשור – חטיבה 9 במלחמת העצמאות

ביקורת ספרים

- 345 אביבה חלמיש – עצמאות בצל המלחמות מאת מרדכי בר־און
משה ארנס – היכן היו ההיסטוריונים? גבורה והדרה:
352 עולי הגרדום והזיכרון בישראל מאת אמיר גולדשטיין
- 357 רשימת הכותבים
- 358 הפרס לספרות צבאית על־שם יצחק שדה

הקדמה

בזיכרון העממי של היישוב העברי נחקק לְדִירָאוֹן עולם שמה של משטרת המנדט כאויבת המפעל הציוני. בחוד החנית של האימפריה הבריטית נגד המאבק לפתיחת שערי הארץ ונגד המחחרות ניצבו פלוגות המשטרה הניידת (P.M.F) ויחידות הבולשת (C.I.D). כוחות המשטרה וצבא בריטניה זוהו עם הצבת מחסומים, הטלת עוצר, עריכת חיפושים, מרדפים, מעצרים ועד הוצאתם להורג של עולי הגרדום. הנופלים במאבקה המזוין של תנועת המרי העברי היו לדמויות מופת מלכדות ומגייסות באתוס הלאומי. אפשר ששירי הפולקלור הקנטרניים היטיבו לשקף את יחס היישוב אל זרועה החמושה של ממשלת הוד מלכותו. משירו ההיתולי של מתתיהו אריאלי, 'עֲלֵי בָּבֶא', נחרט בית אחד בלבד שכולו לעג ומשטמה למשטרת המנדט: "הַמְשִׁטְרָה שְׁלָנוּ / יַמַּח שְׁמָה לְנֶצַח / רוֹקְדֵת עָלֵי בָּבֶא / עַל כָּל מְקָרָה שֶׁל רֶצַח ! // עָלֵי בָּבֶא ! / בְּבִקָּר – עָלֵי בָּבֶא ! / בְּעָרֵב – עָלֵי בָּבֶא ! / וְעַד חֲצוֹת הַלַּיְלָה". גיוס פטרויטי דומה עלה גם בגורלו של השיר 'פְּלָנִיּוֹת' שחיברו נתן אלתרמן ומשה וילנסקי, כשהפך לשריקת חניכי תנועות הנוער לעבר חיילי הדיוויזיה המוטסת השישית חובשי הכומתות האדומות ('פְּלָנִיּוֹת, פְּלָנִיּוֹת, / פְּלָנִיּוֹת אֲדַמְדָּמוֹת / פְּלָנִיּוֹת, פְּלָנִיּוֹת, / פְּלָנִיּוֹת מְטֻלֹּת חַנְיָאוֹת"). למותר לציין שהשיר נכתב ללא בדל קשר לפרשנות הפולקלוריסטית שהוטענה עליו.

וכמו הפכפכות הזמר כך תעתועי העיצוב וההבניה של סיפור התקומה הישראלי. אקורד הסיום של שלטון המנדט – נעילת שערי הארץ בפני פליטי השואה בערלות לב, צרבה את תדמית בריטניה כאויבת הציונות, ונשכחו לה חסד הצהרת בלפור משכבר הימים ותרומתה העצומה לבניין הארץ. נספי ספינות המעפילים במצולות ים, חללי המאבק לעצמאות והמחאה בהפגנות ההמונים לביטול גזרות 'הספר הלבן' – הֶאָפִּילוּ בְּתוֹדַעַה הַלְאוּמִית על יתר פרקי השלטון המנדטורי. למרות זאת, מסכת יחסי היישוב היהודי עם משטרת ארץ ישראל ועם צבא בריטניה כללה גם שני פרקים מכוננים בתולדות כוח המגן העברי: הקמת חיל הנוטרים בתקופת המרד הערבי בשנים 1936-1939 והשירות בצבא בריטניה במלחמת העולם השנייה נגד הצורר הנאצי ונגד בעלי בריתו – הן כמתגייסים בודדים והן בשורות החטיבה היהודית הלוחמת ('הבריגדה'). אומנם ארגון 'ההגנה' הוקם לפני שני אלה, אך הם שהניחו את התשתית הלוגיסטית והמבצעית על שלל נגזרותיה להפיכת 'ההגנה' לצבא 'המדינה שבדרך'.

החשיבות ההיסטורית של חיל הנוטרים בשנות המרד הערבי טמונה בהנחת יסוד לכוח יהודי מאורגן, מאומן וחמוש, במעבר ממסגרת גושית למערכת נפתית וארצית, בגיבוש תפיסת הפעלת הכוחות הניידים ('פלגות הלילה' בפיקוד אורד וינגייט), בהעלאת יישובי 'חומה ומגדל' על הקרקע בחסות ממשלת המנדט ובבניית גדר הצפון.

כרך זה עוסק בנושאים שונים מתחום הפעילות המשותפת והקשרים הביטחוניים בין היישוב העברי למשטרה הבריטית. במאמרה של ד"ר ריקה יצחקי-הראל נדונה סוגיית הנוטרים ומשטרת היישובים העבריים, ובמאמרה של ד"ר יהודית רייפן-רונון נסקרות תולדותיה יוצאות הדופן של פלוגת מהנדסי 'סולל בונה' – היחידה העברית העצמאית הראשונה בצבא בריטניה.

ד"ר גד קרויזר דן במאמרו בהתפתחותן של שתי אסכולות במשטרה הקולוניאלית בארץ ישראל בשנות ה-30 של המאה העשרים. בניתוח המחקרי נבחנות התפיסות של דאוביגין ושל טגארט בארגון משטרת ארץ ישראל בהתייחסם לבעיות ביטחון הפנים.

בחלוף 92 שנים מרצח הקצין תאופיק בק בשנת 1922 ביפו, פֶּעֶנַח האדריכל שמואל גילר, חוקר תולדות יפו, את הפרשה על בסיס התחקות מדוקדקת אחר דוחות חקירה, אחר יומני המשטרה, אחר דפי עדויות ולאור היקשים מאמירות מובלעות בין השיטין.

תופעת שיתוף הפעולה בין 'ההגנה' לשוטרים ולקצינים הבריטים טרם נחקרה במלוא היבטיה והיקפה. במאמרו של ד"ר משה ארנוולד וההיסטוריון נרי אראלי מתואר פועלם של אנשי משטרה אחדים, שסייעו ליישוב ממניעים שונים. במאמר חושף אראלי, חוקר תולדות ארגון 'ההגנה', את פיענוחה של אחת החידות שריתקו את חוקרי משטרת המנדט – זהותו של ה"גוי", הבריטי שסייע ל'הגנה' במאבק בשלטון בריטניה. לאור החשיבות הייחודית שנודעת לקובץ זיכרונותיו של ג'ורג' האייסטי (ה"גוי") – בטרם היות ישראל, מובעת משאלה שתמצא הדרך להוציא את כתב היד כספר מודפס לציבור החוקרים והקוראים.

בכרך זה זכתה מערכת עלִי זית וחרב לשיתוף פעולה מחקרי עם יחידת ההיסטוריה במטה הארצי של משטרת ישראל ומתכבדת לפרסם שלושה מאמרים פרי מחקריהם של היסטוריונים המשרתים בשורות המשטרה. רב־פקד שלומי שטרית חושף את הצעת אדוארדס להקים משטרה במדינה היהודית; הצעה הלוטֶה עדיין בשוֹבֵל חידתי. פקד אורי קוסובסקי מגולל את סיפורו העלום של חיל הֶסְפֶר של עבר הירדן בשמירה על גבול הצפון בשנים 1944-1948, ורב־פקד שלמה נגר מתאר את התהוות משטרת ירושלים בתקופת המעבר מהשלטון המנדטורי לשלטון מדינת ישראל.

כאן המקום לציין את שלא עלה בידנו להביא. אשתקד תוכנן להיערך בבריטניה כינוס פירוקה של עמותת ותיקי משטרת ארץ ישראל (Palestine Police Old Comrades Association, P.P.O.C.A). משטרת בריטניה בארץ ישראל הוקמה ב־1 ביולי 1920 וסיימה את תפקידה ב־15 במאי 1948. במרוצת 28 שנות פעילותה נהרגו 500 שוטרים וקצינים בריטים. בשנת 1946 הוקמה עמותת ותיקי משטרת המנדט, ובאוקטובר 2013 התקיים, כאמור, הכינוס שנועד להכריז על סיום דרכה. אלא שלא אלה היו פני הדברים. חברי העמותה האחרונים, ששירתו בשורות משטרת ארץ ישראל, הופתעו כאשר חלק מהמצטרפים לעמותה הודיעו על כוונתם להמשיך את קיומה פְּדור ההמשך. מכיוון שההכרעה טרם נפלה, ועדיין לא ברור לאן יתגלגלו הדברים – נאלצנו להסכין עם סירובם של ותיקי העמותה לסכם את פעילותה ולחתום עליה את הגולל.

עוד מובא בכרך, שלא במסגרת הנושא המרכזי של החוברת, מאמרו של ד"ר בני גשור הסוקר את דרכה של חטיבת 9 ('חטיבת עווד') במלחמת העצמאות. במלאת מאה שנים לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, מפורסם בפתח הכרך 'קול קורא' להנצחת זכרם של חללי האסון החמור ביותר שפקד את היישוב היהודי בארץ ישראל בעת החדשה – מותם של כ־25 אלף יהודים בארבע שנות המלחמה.

השנה סיים ד"ר מרדכי בר־און את חברותו הרשמית במערכת על־זית וחרב, וכבר הוא מעלה את תרומתו הפעילה לכרך הבא. בשנת 2005 הצטרף ד"ר בר־און כחבר למערכת כתב העת, נוסף על תפקידיו כיושב ראש צוות ההיגוי האקדמי של מרכז גלילי לחקר כוח המגן וחבר הנהלת העמותה. בתפקידיו אלה הוא תרם את מלוא כישוריו, את קשריו ואת ניסיונו כדי לחולל 'קפיצת מדרגה' במעמדו האקדמי של מרכז גלילי. לזכותם של ד"ר בר־און ואסנת שירן, העורכת הרביעית של על־זית וחרב, נזקף מהלך האקדמיזציה של כתב העת. הליך שפיטת המאמרים היה התנאי הבסיסי למיסוד הכללים האקדמיים בנוהלי עבודת המערכת. הודות לרום מעמדו של ד"ר בר־און בקהילת ההיסטוריונים, למחויבותו לחקר ארגון 'ההגנה', לאישיותו רבת האנפין, ובעיקר בזכות שכלו הישר, פתיחותו האינטלקטואלית וסקרנותו שלא יודעת שבעה – התברך כתב העת בעושר בלתי נדלה של כותבי מאמרים שגייס לשורותיו. ולפי שאין לו לביטאון מדעי נכס נעלה מחידושי המחקר המתפרסמים במאמריו, מביעה מערכת על־זית וחרב את הוקרתה העמוקה לתרומתו התרומית של ד"ר מרדכי בר־און לכתב העת ולידע ההיסטורי האצור בכרכיו.

איחולי הצלחה שלוחים לפרופ' גדעון ביגר עם מינויו ליושב ראש צוות ההיגוי האקדמי של מרכז גלילי לחקר כוח המגן.

מאה שנים למלחמת העולם הראשונה

הרב ד"ר יעקב זונדרלינג (1879-1964) מהמבורג עורך את תפילת יום הכיפורים תרע"ה לחיילים היהודים ביחידתו הצבאית על פי צו הקיסר הגרמני מתאריך 29-30 בספטמבר 1914

אתר המרשתת: Bay Ridge Jewish center